

УДК 32:33(53)

Ель Гуессаб Карім
кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії
Запорізького національного університету

ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ ТА ЕКОНОМІЧНОЇ СФЕР ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ АРАБСЬКИХ КРАЇН

Арабський світ – це ніби головоломка, яку складно зрозуміти й ще складніше вирішити. Достеменно ніхто не знає, як саме покласти цьому край. Внутрішні та зовнішні сили змін, певно, домовилися в тому, аби залучити регіон, його народи й держави в різні, переважно суперечливі шляхи вирішення цієї проблеми, у результаті чого ця зона відчуває підвищену політичну нестабільність, державну неефективність, економічну інертність, моральне та культурне погіршення. Як наслідок, бідність у цьому регіоні поширилася, соціально-економічні прогалини надзвичайно розширилися, а соціально-культурні відмінності міцно заглибилися в кожному суспільстві, крім держав у Перській затоці, які експортують нафту. У зв'язку з цими подіями невизначеність стала певним предметом дослідження.

Варто зазначити, що дослідженням теоретичних і практичних проблем становлення та розвитку інтеграційних процесів в арабських країнах займалися як вітчизняні, так і зарубіжні дослідники. Серед них можна назвати таких як Л. Кривега, О. Волович, А. Захарченко, П. Сіновець, В. Макух, С. Зінько, С. Гудало, Є. Магда, М. Вальсан, К. Мутті, Ф. Шуон, А. Тархан, Ф. Саллук, М. Хор та багато інших.

Одна з основних причин цієї невизначеності є множинність сил, які конкурують за першочерговість у регіоні й впливають на хід соціально-політичних, соціально-економічних і соціально-культурних змін. Арабські лідери не готові зіткнутися з таким грізним викликом; вони значною мірою відчувають себе безпорадними, тому відмовилися від свого обов'язку захищати національні інтереси. Практично жодна арабська держава й дотепер не виклала чіткого уявлення про свої національні інтереси, тому знаходиться в стані формування плану для захисту або просування будь-якого інтересу. Єдине, в чому зацікавлені арабські лідери, – це збереження одержаної влади та використання будь-якої політичної й економічної сили, щоб придушити й підкупити лідерів і потенційно освічених сил змін. І поки вони мають успіх у придушенні свободи думки й свободи слова, перешкоджають становленню творчого мислення та запобігають нетрадиційним ідеям, яких досягли основні маси.

Мета статі полягає в такому:

1) вивчити та проаналізувати роботи науковців, котрі досліджували цю тему;

2) вивчити й зіставити їхні точки зору із цього приводу;

3) запропонувати варіанти вирішення ключових проблем розвитку арабських країн.

Існує чимало проблем, із якими сьогодні стикається арабський народ; деякі з них мають економічний характер, наприклад, високий рівень безробіття, дуже низька продуктивність праці, низький дохід на душу населення; інші – соціокультурний характер, наприклад, неграмотність великої кількості людей, високий темп зростання населення, широко розповсюджена корупція. Є також багато проблем, пов'язаних переважно з умовами політичної безпеки, таких як відсутність політичної легітимності в більшості країн, громадянські війни в інших, нездатність вирішити арабо-ізраїльський конфлікт або загострення обстановки в Іраці й Сирії. Американське вторгнення в Ірак у 2003 році мало катастрофічний вплив не тільки на Ірак, а й на весь регіон, у результаті чого міжнародний тероризм поширився, антиамериканізм поглибився, а всі питання, пов'язані з економічним розвитком і перетворенням культур, у тому числі політичної, були відкладені, а то й зовсім забуті. Тому без раптового припливу трильйонів доларів протягом останніх кількох років у зв'язку з величезним зростанням ціни на нафту ситуація в арабському світі була б набагато гіршою, увесь регіон потонув би в хаосі та конфлікті.

Арабські люди вступають у безпрецедентний етап трансформації суспільства, який характеризується безцільністю соціально-культурних, соціально-політичних і соціально-економічних змін. Арабські держави введені в глибокий стан політичної нестабільності, у результаті чого вони мають підвищену проблему безпеки, яка певним чином загрожувє їх виживанню, тоді як Сполучені Штати чинять тиск на арабських правителів, щоб ті перетворили свою культуру, економіку й політику в образ Америки. Провідні ісламські сили переконують арабські маси слідувати життю, мисленню часів, які давно минули, тим самим позбавляючи їх можливості ставитися до світу, у якому вони живуть, свідомо. З іншого боку, сили традиційного націоналізму та культурного партикуляризму закликають збільшити інтенсивність для того, щоб розвинути «культуру опору», щоб протистояти глобалізації й підірвати економічні та культурні наслідки. А поки араби намагаються орієнтуватися на турбулентну масу змін і перетворень, Ізраїль, відкидаючи всі заклики до досягнення миру зі своїми арабськими сусідами на основі визнаних резолюцій ООН і формули міжнародної санкції «земля за мир», став більш агресивним та експансіоністським. Окрім того, недержавні суб'єкти користуються всіма перевагами й положеннями, щоб збільшити їх кількість, урізноманітнити свою діяльність і стати більш впливовими.

На думку багатьох арабських інтелектуалів, таких як Одайд Іран [1], боротьба на Близькому Сході відбувається для відстоювання цінностей, ідей та ідеалів; але Захід програв цю війну й тим самим підірвав довіру корінних сил регіону до змін, модернізації. Захід загалом і США завдають великої шкоди власному авторитетові, стверджуючи, що війна триває заради справедливості, прав людини й демократії, і водночас діючи як арабський народ, зокрема палестинці, які заслуговують на справедливість, політичні та економічні права або права людини; це також послаблює вплив нетрадиційної арабської інтелігенції, яка є істинним союзником Заходу в боротьбі за західні цінності свободи, демократію, соціально-культурні трансформації та економічний розвиток. Поразка Сполучених Штатів у досягненні своїх стратегічних цілей в Афганістані й Іраку, нездатність виграти війну з тероризмом, певно, змусили Америку зробити вибір на користь політичної стабільності за рахунок прав людини, демократії та соціальної справедливості й приєднатися до корумпованих регіональних лідерів, які підтримують безрезультатну політику та війну з тероризмом.

Так звані помірковані арабські лідери не в змозі допомогти Заходу і своїм народам; вони значною мірою шкодять самодержцям, які не вірять у демократію, а тому не бажають поважати права людини своїх народів або працювати для справжнього розвитку суспільства та соціальної справедливості [2]. Завдяки арабським засобам масової інформації (далі – ЗМІ), супутниковим телевізійним станціям, майже всі арабські лідери втратили будь-який авторитет і легітимність, які вони, можливо, мали в минулому в очах арабських мас. Насправді ж вони не викликають ні довіри, ні захоплення в більшості арабів; їх бояться, але не поважають. Страх не може ні побудувати довіру, ні сприяти артикуляції соціальних контрактів, щоб пов'язати людей та їхні держави й так створити громади спільних інтересів і цінностей. Тим часом глобалізація дозволено посилює бідність і соціально несправедливість, розвиток підозр і теорій змови й викликає соціально-економічні прогалини, аби розширити й поглибити соціокультурний розподіл.

Близький Схід, як стверджує більшість американців і європейців, потребує значної революції. Фактично лише справжня соціокультурна революція для трансформації всіх

соціальних, культурних і політичних умов дасть арабському народові реальний шанс наздогнати решту країн у найближчому майбутньому. Проте соціально-культурні перетворення не повинні виконуватися з ініціативи іноземців. Іноземці в силу свого нетрадиційного культурного рівня, як правило, замінюють факти враженнями, а дії – теорією; до того ж вони мають тенденцію ігнорувати той факт, що культура охоплювала цінності, традиції, переконання та погляди, які найбільш стійкі до змін. Усі культури насправді досить важко зрозуміти, науково проаналізувати й оцінити ззовні; перш ніж досліджувати їх, оцінювати їхні соціальні ролі, їх треба розмістити у своїх історичних і цивілізаційних контекстах. Тому культури потрібно залишити в силі корінних змін, а інтелектуали, педагоги й нетрадиційні лідери повинні змінитися; в іншому випадку народні маси побачать втручання ззовні культурного імперіалізму й почнуть розглядати його як політичну та економічну гегемонію.

Незалежно від того, як сильно західні держави можуть намагатися зрозуміти іслам і мусульманських радикалів, як наполегливо американські ЗМІ підживлятимуть вплив і розумне пояснення політичного ісламу, вони не зможуть перемогти людей, готових померти за святу справу, у яку вони вірять. Радикальні мусульмани, котрі чинять опір політиці США на Близькому Сході, переконані, що ця війна – Божа війна, а отже, вважають, що Бог на їхньому боці, тому жодна людина або державний діяч не здатні перемогти Бога. Радикальні мусульмани переконані, що вони в кінцевому підсумку виграють боротьбу проти всіх ворогів ісламу та мусульман. Вони гадають, якщо вони помруть, вигравши війну з ворогами Бога й ісламу, то вони вирушать у Рай, тобто придуло кожної віруючої людини. Отже, віруючими є переможці за життя. «Іслам – це Рішення» – гасло, яке сьогодні не залишає іншим гаслам жодного шансу на перевагу [3].

Єдиний спосіб виграти бій проти радикального ісламу – вбити козири з його рук, даючи молодому поколінню арабів кращу, більш прогресивну освіту, забезпечити його інформацією та ідеями, які змусять мислити критично; і в процесі трансформувати культуру, погляди й світогляд. Поліпшити економічні та соціальні умови бідних, трансформувати політичну систему, щоб вона стала більш відкритою й такою, яка поважає права людини, – це два стратегічні завдання, які потребують уваги. Політичні системи повинні бути засновані на соціальних контрактах, що регулюють відносини між правителями та керованими й дають усім особам, групам право на повну участь у політичному та неполітичному житті своїх громадян.

Радикали протягом усього часу були в стані невизначеності своєї ролі. Їм ніколи не вдавалося встановити узгодженість у тому, за що вони стоять; вони знали своїх ворогів краще, ніж друзів. Як наслідок, радикальні сили, як і тоді, не в змозі запропонувати чіткі та всеосяжні програми для реформи; зокрема, вони стверджують, що програми, спрямовані на надання допомоги бідним і пригнобленим людям, вимагають боротьби. Революційні гасла завжди добре слугували радикальним силам, обіцяючи народним масам багато й не роблячи нічого значущого, при цьому даючи радикалам виправдання, які допомагали уникнути підзвітності.

Це означає, що якщо релігійні радикали виграють війну ідей і їм вдасться контролювати державну систему, то вони перетворять регіон у хаос, поглиблять конфлікт і повсюдно бідність, яка живить більше ворожнечі й менше поблажливості, більше ненависті й менше любові, більше ідеологічної поляризації та менше політичної єдності, більше соціальної фрагментації й менше соціального миру та культурної гармонії. Коли колишнього президента Ірану Мохаммеда Хатамі запитали в 1999 році про причини відсутності економічного розвитку у своїй країні, то він сказав: «Це неможливо, мати економічний розвиток у соціально й політично розвинутому суспільстві» [4]. Це було чесне зізнання президента М. Хатамі, що Ірану після 30 років безроздільного релігійного правління не вдалося досягти жодного соціального чи політичного розвитку, а тому й економічного.

При демократії освічені люди, як правило, думають, що можуть бути правильні шляхи вирішення суспільної пробле-

ми, яка стоїть перед арабськими й неарабськими країнами, країнами третього світу загалом. Хоча це може бути правильно в економічно розвинутому й соціально розвинутому, значною мірою однорідному суспільстві, в такому як Тайвань і Південна Корея, демократія не дає шляху вирішення політичних завдань, що стоять перед багатонаціональними, мультикультурними та племенними державами або політично, економічно й соціально слабозрозваним суспільством. Західні та незахідні промощери демократії в країнах третього світу повинні нагадати, що західна демократія була головним побічним продуктом наукових, соціально-економічних і соціально-культурних перетворень, у тому числі Реформації, яка прокотилася Європою XV–XVIII століттями; жодне арабське чи ісламське суспільство ще не отримало такого перетворення, а тому готове до обіцянок і загрози з боку демократії. Кенія є хорошим прикладом того, як уведення демократії й вибори відіграли важливу роль не тільки в об'єднанні та звільненні народу, а й у поділі за племенною лінією, викликаючи хаос і кровопролиття. Демократія не означає досягнення єдності, тому що свобода й рівність, які демократія заохочує та намагається захистити, є рецептом для соціокультурного й соціально-політичного розмаїття, а не для політичної єдності, соціальної гармонії чи культурної гомогенності. Конфлікт у демократичному суспільстві, який є ознакою життєвої сили, вирішується шляхом діалогу й мирними засобами на основі компромісу та єдності цілей. Проте для конфліктуючих сторін із різними поглядами, щоб спробувати досягти консенсусу й компромісу, культура толерантності має переважати в суспільстві і прийматися всіма зацікавленими сторонами.

Існує думка, що демократія утвердилася як політична система управління, але трансформується в соціальне значення й культурну традицію, визнає, що інші мають рівні політичні й неполітичні права. Якщо демократія успішно використовується в соціокультурному значенні, то вона зможе успішно застосовуватися і як політична система. І для того щоб домогтися успіху в соціально-культурній цінності, демократія повинна бути поблажливою в суспільстві як невід'ємна частина масової культури. Тим паче, історія показує, що всі ідеологічно самовіддані лідери, етнічні групи й расові держави не вірять в ідею або, як правило, розважають ідею, проявляючи поблажливість.

Демократія є основним і досить складним питанням, яке вирішується не одразу. Але існує пропозиція того, як можна полегшити проведення чесних виборів у всьому світі й допомогти знизити частоту того, що результати виборів є спірними. Ця пропозиція закликає президентів або глав держав бути обраними тільки на один термін (5–7 років), що не дає колишнім президентам змоги балотуватися вдруге; пропозиція в разі прийняття в усьому світі обмежуватиме лідерів у підготовці на другий термін виборів, зробіть вибори більш чесними та прозорими, заохочуватиме обраних лідерів, щоб вони були більше стурбовані створенням загального блага, замість того, щоб захищати особисті інтереси; це дасть більший шанс людям, які будуть балотуватися на високу роботу в країні, і гарантуватиме продовження оновлення керівництва.

Деякі західні апологети низки арабських режимів можуть стверджувати, що деякі арабські держави на своєму шляху до демократії на місцях не підтримують таку вимогу. Жодна з умов демократії, згадана вище, не існує сьогодні в арабських чи ісламських країнах.

Демократія не матиме майбутнього в усіх державах і суспільствах, які дотепер живуть під соціально-економічними та соціокультурними умовами, що нагадують ті доіндустріальної епохи.

Ні суспільно-політична ідеологія, така як націоналізм, ні соціально-економічна ідеологія, така як комунізм, ні соціокультурна ідеологія, така як релігія, не прагнуть до толерантності й не схильні поважати політичне інакомислення або приймати культурну, релігійну та расову рівність і так дотримуватися демократичних принципів. Однак вони можуть установити демократію панів, подібну тим, які практикуються сьогодні в Ірані та Ізраїлі. В Ірані тільки тим, хто нібито підтримує мир, Бога й підкоряється

наказам самопроголошених представників Божих, надаючи право управління й честь служити державній ідеології. З іншого боку, в Ізраїлі тільки євреї вважаються повноправними громадянами держави, а тому тільки вони мають право управляти корінними жителями й так само окупованими палестинськими територіями та їх населенням. Якщо радикальний іслам виграє в культурній і політичній боротьбі, він установить власну справедливість, що не визнає ніякої влади, крім таємничого Бога, заповіді якого тлумачаться й передаються віруючим не через обраних, а в основному через самозваних представників, які здатні допомогти людям менше, ніж використовувати і зловживати релігійною думкою та демократією для зміцнення своєї політичної влади й увічнення свого гніту.

Якщо нинішні соціально-економічні, соціально-політичні та соціокультурні тенденції в арабських державах залишаться без змін протягом ще двох-трьох десятиліть, релігійно консервативні сили швидше за все отримають вирішальну перемогу над своїми світськими опонентами. І якщо це станеться, подальші розмови про справжню соціокультурну, соціально-політичну чи соціально-економічну трансформацію на Близькому Сході стануть марними; надія стане розвагою для мрійників, які не здатні співвіднести її з реальністю [5, с. 16].

Сьогодні більшість змін, що відбуваються в арабських і мусульманських державах, видаються нереальними; вони кидають виклик раціональному аналізу. Реакція держав на найбільш серйозні внутрішні проблеми дуже слабка; вона відображає зречення від прав захищати суспільні цінності й національні інтереси. Спроби реагувати навіть на найнебезпечніші зовнішні загрози були сформульовані в загальних, театральних фразах, у яких немає ні чесності, щоб визнати реальність, ні політичної волі, щоб зустрітися віч-на-віч з навислими небезпеками й упоратися з їхніми проявами та наслідками [6]. Зміни, які чужі мусульманському досвідові та які мають вирішальне значення в здійсненні управління, в цей час або ігноруються, або засуджуються як продукт якоїсь злої сили. Інтелектуали, особливо ліберальні та світські націоналісти, нині заарештовані або змушені покійно шукати притулок частіше в інших країнах, ніж у власних.

Ісламським суспільствам не вистачає досвіду, щоб упоратися з більшістю проблем нашого часу, такими як політична демократія, економічний розвиток, свобода слова, роль преси в суспільстві, етика сучасної науки й техніки; фундаменталізм, приречений на провал в довгостроковій перспективі. Насправді спроби омолодити й політизувати іслам, відродити ісламське суспільство зводилися до невідрізнених програм змін, заснованих головним чином на порожніх гаслах, покликаних стимулювати маси, заохочувати їх побачити справжнє й визначити майбутнє в образі славного минулого, що зникає. Проте як рух, заснований на вірі, фундаменталізм не може зазнати невдачі; він обіцяє своїм послідовникам не матеріальні блага і навіть не політичні права на землю, а тому вони не можуть бути притягнуті до відповідальності за наслідки своїх дій. Єдине, що фундаменталізм обіцяє своїм вірним послідовникам, – місце на небесах. Віруючий повинен виконувати все, про що б його не попросили його духовні лідери, і чекати загробного життя, аби дізнатися, чи здатна його релігія забезпечити умови для його життя на тому світі.

Арабські інтелектуали, які вважають арабську єдність найкоротшим шляхом до створення сильної, прогресивної нації, здатної зустрітися з проблемами епохи, дуже слабкі, їм не вистачає сміливості діяти. Арабський уряд сповнений рішучості, щоб відмовити національним силам у правах створювати політичні партії, взаємодіяти з масами й заручатися їхньою підтримкою. Крім того, суворо обмеження, що накладаються на пресу, практично виключили можливість розвивати дискусію, у якій можна було б вільно ви-

словлювати свої ідеї, сприяти розвитку нового мислення і становленню конструктивного діалогу. Оскільки арабський уряд продовжує слідувати цим курсом, фундаменталізм поглиблює своє коріння, привертає все більше новобранців і стає домінуючою соціокультурною силою. У деяких випадках фундаменталізм навіть став найбільш впливовою політичною силою, яку демонстрували Хезболла в Лівані, ХАМАС у Палестині й релігійні суди в Сомалі. Як наслідок, деякі країни перебувають під загрозою роздроблення й захоплення недержавними суб'єктами [6].

Арабський уряд – це не єдина сила, яка використовується для придушення націоналістичних сил і відмови їм у праві бути вислуханими; релігійні сили роблять те саме, залякуючи ліберальних мислителів загалом, звинувачуючи деяких із них або в незнанні своєї історії, культури й релігії, або в шпигунстві, або в атеїзмі, за що їх чекає смертна кара. Захід у своїх спробах розділити й заволодіти арабським світом у минулому працював проти націоналістичних сил і допомагав усім іншим, які виступали проти націоналізму й арабської єдності, включаючи значною мірою корумпованих, в основному авторитарних правителів і релігійні сили.

Отже, арабський світ навіть у сучасних умовах є вразливим до карколомних змін, які досягають регіонів, тобто світські сили повинні мати свободу та повною мірою брати участь у політичному процесі й соціокультурному житті суспільства. Вони повинні мати свободу публікації, організації, обговорення та оскарження культурно й релігійно консервативних сил, регресивних поглядів. Їхні права має гарантувати закон, а держава повинна захищати ці права; в іншому випадку єдина зміна, яка, ймовірно, відбудеться в усіх арабських державах, – це прийняття державою більш соціокультурного консерватизму та політичного радикалізму.

Щоб допомогти світським силам, які борються проти культурного консерватизму й приниження людей, США та Європейський Союз мусять зробити принаймні дві речі: по-перше, вони повинні продовжувати чинити тиск на всі арабські уряди, щоб ті визнавали та поважали людину, її політичні права, а також дозволити створити форуми, де незадоволені люди могли б висловити свої думки, ідеї й обговорити вирішення поставлених питань; по-друге, США та Європейський Союз повинні допомогти світським силам створити й управляти новим супутниковим телеканалом разом із владою і поширювати на ньому свої критичні погляди та нові, нетрадиційні ідеї. Арабський уряд може стверджувати, що надання людям свободи слова допоможе фундаментальністським силам поширювати свої ідеї й отримати більше новобранців. Хоча це й може бути правдою, але не є виправданням придушення секуляризму й націоналізму.

Література

1. الغرب والربيع العربي. عوديد عيران. Захід і арабська весна: [Електронний ресурс] / Одайд Іран. – Режим доступу : <http://paltoday.ps/ar/post/115361>
2. لوکاس کاترین: الغرب والإسلام والثورات العربية، يوم 3/3/2011 م، في شبكة الجزيرة: [Електронний ресурс] / Loukas Ketrin. – Режим доступу : <http://www.aljazeera.net/NR/exeres/D34A68FE-3.2011/3/25>
3. نصر الدين الدجبي: علاقة الغرب بالثورات العربية بين التأثير والتأثر يوم 3/3/2011 م، في شبكة الحوار نت الإعلامية: [Електронний ресурс] / Nasreddine El Dabji. – Режим доступу : <http://www.alhiwar.net/ShowNews.php?Tnd=16199>
4. CHOMSKY. N. Le capitalisme contre la démocratie [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.counterpunch.org/CHOMSKY>.
5. WOLTON. D. «Mondialisation, diversité culturelle et démocratie», In Synergies Brésil, Numéro spécial, 2010, pp. 13–20.
6. ZNIDAR. K. La choura islamique et le rôle du Calife en Islam [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lemag.ma/La-Choura-islamique-et-le-role-du-calife-en-Islam_a77151.html.

Анотація

Ель Гуэссаб Карім. Особливості політичної та економічної сфер життєдіяльності арабських країн. – Стаття.

У статті проаналізовано вплив на країни арабського світу з політичного та економічного поглядів. Розглянуто внутрішні й зовнішні сили змін арабських країн, їхніх народів і держав у різні, переважно суперечливі періоди вирішення цієї проблеми, у результаті чого ця зона відчуває підвищену політичну нестабільність, державну неефективність, економічну інертність, моральне та культурне погіршення. Проаналізовано думки західних і вітчизняних філософів та науковців-арабістів, котрі досліджували цю тему, розглядали її крізь призму різних факторів, намагалися знайти варіанти її вирішення.

Ключові слова: арабський світ, арабські лідери, секуляризм, націоналізм, демократія.

Аннотация

Эль Гуэссаб Карим. Особенности политической и экономической сфер жизнедеятельности арабских стран. – Статья.

В статье проанализировано влияние на страны арабского мира с политической и экономической точек зрения. Рассмотрены внутренние и внешние силы изменений арабских стран, их народов и государств в различные, в основном противоречивые периоды решения данной проблемы, в резуль-

тате чего эта зона испытывает повышенную политическую нестабильность, государственную неэффективность, экономическую инертность, нравственное и культурное ухудшение. Проанализированы мнения западных и отечественных философов и ученых-арабистов, которые исследовали данную тему, рассматривали ее сквозь призму различных факторов, пытались найти варианты ее решения.

Ключевые слова: арабский мир, арабские лидеры, секуляризм, национализм, демократия.

Summary

El Guessab Karim. Features of the political and economic spheres of the Arab countries. – Article.

The article analyzes the impact on Arab countries politically and economically. We consider internal and external forces changes in the Arab countries, its people and the state in different, mainly contradictory solutions to this problem, resulting in this zone is experiencing increased political instability, government inefficiency, economic inactivity, moral and cultural deterioration. Analyzed according to Western and domestic philosophers and scientists-Arabists, who studied the topic, considered it in the light of various factors, and trying to find options to solve it.

Key words: Arab world, Arab leaders, secularism, nationalism, democracy.